Předkové

Život a dílo Karla IV. upoutávají mnohdy pozornost k jeho osobě na úkor předků, kteří byli ovšem neméně slavní. Karel se narodil jako první syn Jana, dědice lucemburských hrabat, a Elišky, princezny z královského rodu Přemyslovců.

Rod lucemburských hrabat byl nositelem četných vazeb na francouzskou i německou šlechtu a byl dědičně spřízněn až s příbuznými Karla Velikého. Otec Jana Lucemburského se dokonce stal římským císařem jako Jindřich VII. Eliščin otec Václav II. získal k české koruně také korunu polskou a pro svého nástupce Václava III. toužil získat i korunu uherskou. Václav III. však zahynul v Olomouci rukou vraha a jím roku 1306 vymřeli Přemyslovci po meči. Na trůn se následně dostal manžel Václavovy sestry Anny – Jindřich Korutanský. Eliška sama byla rovněž nositelkou příbuzenských vazeb napříč rodem Přemyslovců, s nímž se až k bájným počátkům rodu pojila vláda nad českým územím. Sňatek Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou tak měl nejen reálně vyřešit situaci na českém trůně příchodem nového krále, neboť stávající český panovník Jindřich Korutanský byl značně neoblíbený.

Přemysl II. Otakar. Detail náhrobku z Chrámu sv. Víta

Dne 14. května uplynulo 700 let od narození Karla IV., který vstoupil jako uznávaný a schopný panovník nejen do českých, ale také do evropských dějin. Jeho osobnost, život a státnické dílo napříč staletími nepřestávají fascinovat a zasluhují si připomenutí i obdiv také dnes, na počátku 21. století.

700 let

Karel IV.

– člověk a panovník

Dvanáctiletý Václav II. se vrací do Prahy z internace v Braniborsku na malbě Josefa Mathausera (1846–1917)

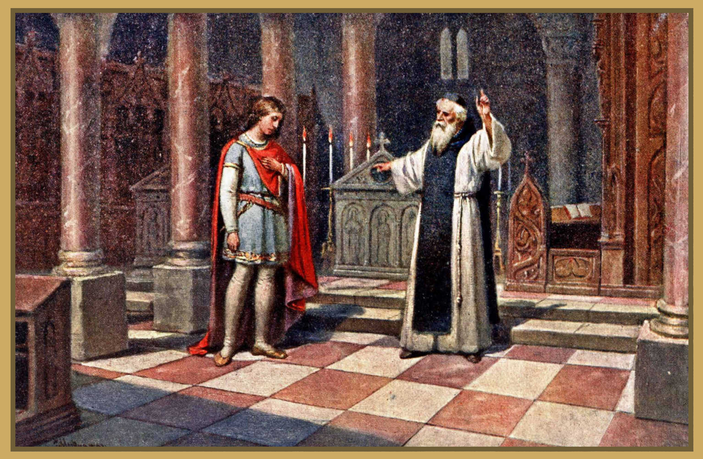

Zbraslavský opat Konrád napomíná Václava III., aby se věnoval vládě jako jeho otec. Malba Josefa Mathausera (1846–1917)

Přívrženci Elišky Přemyslovny roku 1310 otevírají Janu Lucemburskému brány Prahy. Malba Josefa Mathausera (1846–1917)

Český král Václav II. Iluminace v Codex Manesse (1305–1340). Wikimedia Commons

Dětství

Syn Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského přišel na svět 14. května 1316 na Starém Městě pražském, neboť Pražský hrad nebyl po posledním požáru stále ještě opraven a neskýtal tak královskému páru příslušné pohodlí. Novorozený princ byl pokřtěn jménem Václav na Hod boží svatodušní 30. května Petrem z Aspeltu, mohučským arcibiskupem a rádcem Jana Lucemburského.

Ač byl malý Václav rodiči a jejich stoupenci očekáván s radostnými nadějemi, jeho dětská léta tak radostná nebyla. Proti Janu Lucemburskému se zformovala opozice části šlechty v čele s Jindřichem z Lipé a jeho družkou Eliškou Rejčkou, dvojnásobnou vdovou po českých králích Václavu II. a Rudolfu Habsburském. Vzhledem k této situaci hrozilo – a zejména v době, kdy král Jan pobýval za hranicemi – že by se malý princ mohl stát rukojmím šlechtické opozice, a dokonce loutkovým protikandidátem na český trůn vůči Janovi. Václav byl proto napřed spolu s Eliškou střežen na Lokti, později již bez matky na Křivoklátě. Důvodem odloučení byly také spory mezi jeho rodiči. S Eliškou se setkal až v roce 1323 před odjezdem do Francie, kam jej poslal otec.

Václav byl na francouzském dvoře vřele přivítán strýcem a králem Karlem IV. a při biřmování také přijal strýcovo jméno. Mladý Karel poté strávil na francouzském dvoře sedm plodných let. Dostalo se mu zde důkladné rytířské výchovy a hlubokého vzdělání – mimo jiné i na pařížské univerzitě – a byl oženěn s královou sestřenicí Blankou z Valois.

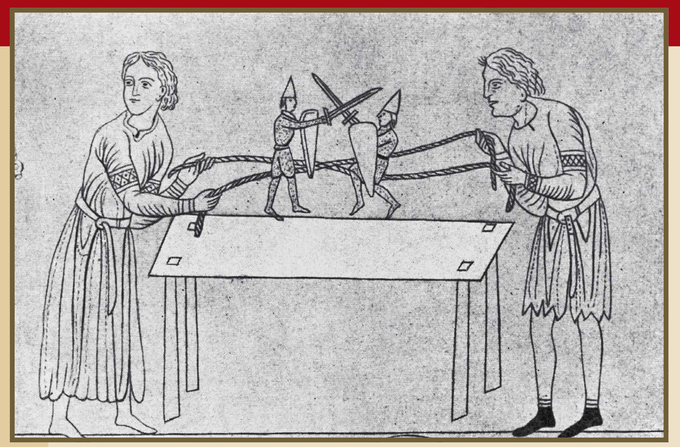

Dětská hra s figurkami rytířů v knize Hortus deliciarum (12. století)

Jan Lucemburský odebírá Elišce Přemyslovně malého Karla na malbě Josefa Mathausera (1846–1917)

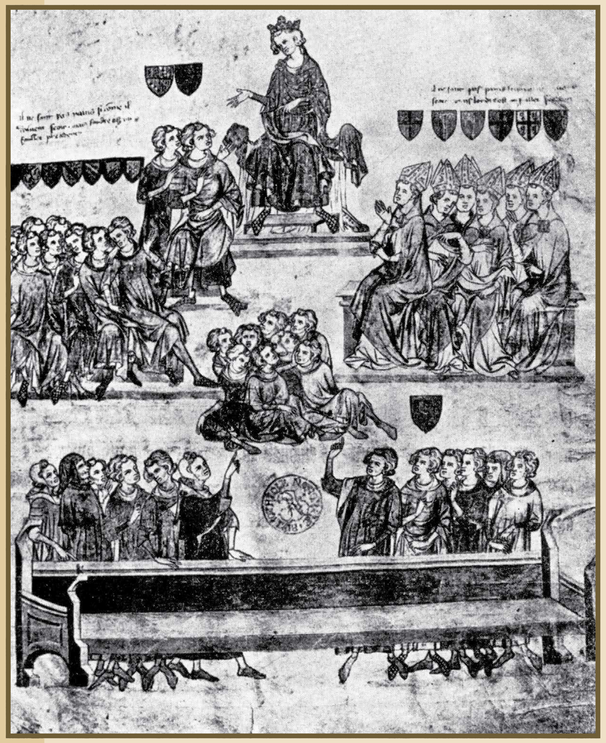

Francouzský král Filip VI. předsedá shromáždění stavů kolem roku 1332

Busta Elišky Přemyslovny na triforiu Chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Wikimedia Commons

Šerm meči a pěstními štítky. Iluminace v Codex Manesse (1305–1340). Wikimedia Commons

Výuka. Iluminace v Codex Manesse (1305–1340). Wikimedia Commons

Itálie a lucemburské ambice

V době Karlova pobytu ve Francii se Jan Lucemburský zaměřil na severní Itálii. Lákalo jej zdejší mocenské vakuum, neboť nad neustálými zápasy městských států a knížectví nestála žádná panovnická autorita. Jan musel postupovat opatrně, protože se na mezinárodní scéně pohyboval mezi znesvářeným papežem a císařem Ludvíkem Bavorem a tento spor se promítal také do Itálie, kde se profilovala frakce procísařská (ghibelini) a propapežská (guelfové). Do Itálie sahaly také francouzské zájmy, a tak Jan v roce 1330 z preventivních důvodů povolal prince Karla i s chotí z Paříže do Lucemburku.

Město Brescia mezitím požádalo krále Jana o ochranu a pomoc proti Veroně. Zakrátko o obdobnou ochranu požádalo na tucet dalších měst a dvě knížata. Karel se k otci připojil o Velikonocích 1331 a pomáhal mu s budováním lucemburské signorie. Soudobá italská politická scéna však potvrdila svoji nestálost a rychlé zisky se brzy začaly měnit v rychlé ztráty – právě o Velikonocích Karel jen náhodou unikl útoku traviče. V roce 1332 se proti Lucemburkům zformovala liga, vedená vévody z Milána, Ferrary, Verony a Mantovy. Karel byl v otevřeném boji v poli proti lize úspěšný, avšak Lucemburkové i navzdory tomu ztráceli v Itálii politický vliv. Situaci nezvrátil ani příchod Jana Lucemburského s posilami v únoru 1333, a tak oba Lucemburkové na konci léta definitivně opustili Itálii i myšlenku vlastního italské panství.

Pečeť kušníků městské milice ve Florencii. Konec 13. století. Wikimedia Commons

Pohled na severoitalské město Lucca, které patřilo v letech 1331–1333 k oporám lucemburského vlivu v Itálii. Foto: Myrabella / Wikimedia Commons

Mezi největší protivníky Lucemburků v Itálii patřili milánští vévodové z rodu Visconti. Jejich erb s hadem polykajícím člověka přešel v polovině 15. století také do erbu jejich nástupců, Sforzů

Hrad Montecarlo v Toskánsku, založený roku 1333 mladým kralevicem Karlem. Foto: Croosadabilia / Wikimedia Commons

Bitevní scéna. Iluminace v Codex Manesse (1305–1340). Wikimedia Commons

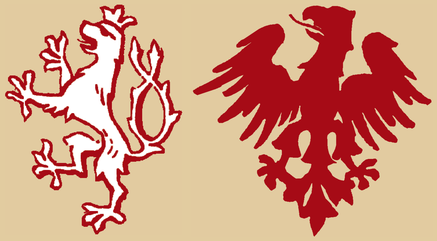

Otec a syn

Vztahy mezi Karlem IV. a jeho otcem Janem Lucemburským byly poměrně pestré a místy velice bouřlivé. Skutečnost, že Karla v raném věku pečlivě střežili, byla dána především obavou, že by se stal rukojmím šlechty a šlechtická opozice by jej využila jako potenciálního protikrále vůči králi Janovi. Odeslání malého prince do Francie bylo do značné míry také projevem Janovy rodičovské péče – Karlovi mimo české území nehrozilo nebezpečí ze strany české šlechty a francouzský královský dvůr mu mohl poskytnout vynikající výchovu a vzdělání.

Král Jan zapojil patnáctiletého Karla do lucemburské politiky v Itálii roku 1331 a od té doby postupovali společně. Karel po boku otce postupně získával zkušenosti a na druhé straně svými návrhy a názory vytvářel Janovi alternativy při řešení konkrétních situací. Karel, vystupující v Čechách od roku 1333 s Janovým pověřením jako markrabě moravský, se následně dostal s otcem do sporu. Janovi vadila Karlova přílišná samostatnost a skutečnost, že Češi prokazují královské pocty Blance z Valois, zatímco jeho novou manželku Beatrix z Bourbonu přehlížejí. Šlechta tento spor živila, neboť neměla zájem na obnovení silné panovnické moci, o které usiloval Karel. Jan tudíž roku 1337 vykázal Blanku z Prahy do Brna a zakázal, aby synovi posílali finanční subvence z Moravy. Karel poté opustil Čechy a věnoval se zahraničním zájmům Lucemburků. Otec a syn se nakonec smířili o dva roky později, kdy museli společně čelit agresivní politice císaře Ludvíka Bavora.

Kresba podoby Jana Lucemburského podle busty na triforiu svatovítské katedrály na Pražském hradě

Ludvík IV. Bavor. Zpočátku spojenec a posléze protivník Lucemburků

Iluminace zobrazující Karlova mladšího bratra Jana Jindřicha v plné zbroji, vyvedená v jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu kolem roku 1400

Iluminace zobrazující mladého Karla IV. jako moravského markraběte, vyvedená v jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu kolem roku 1400

Hrad Tirol, až do počátku 15. století tradiční sídlo tyrolských vévodů. Foto: Hermann Hammer / Wikimedia Commons

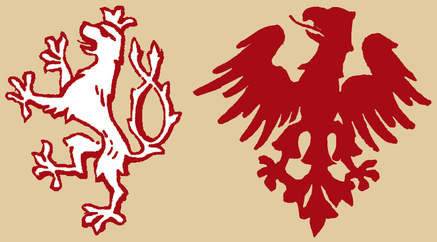

Bitva u Kresčaku

Bitva u Kresčaku (Crécy) náleží mezi franko-anglická střetnutí stoleté války, a přece se dostala i do českých dějin díky Janovi a Karlovi. Anglický král Eduard III. se 12. července 1346 vylodil s vojskem v Normandii a překvapený francouzský panovník Filip VI. začal urychleně svolávat vojsko. Lucemburkové jako spojenci francouzského krále na žádost o pomoc okamžitě zareagovali.

Eduard, který původně postupoval na Paříž, byl nucen změnit směr a zamířit do Flander, neboť mu u francouzské metropole hrozilo obklíčení od francouzských vojů. Filip s vojskem posíleným o spojence sledoval anglický ústup. Angličany dostihl až u vesnice Crécy, kde Eduard zřídil obranné postavení. Filip chtěl původně rozbít tábor a zaútočit až druhý den, avšak nedisciplinovaná horlivost některých francouzských šlechticů jej strhla.

Bitvu zahájil neúspěch pochodem vyčerpaných janovských kušiníků, jimž se po dešti povolily tětivy a kteří byli vzápětí zatlačeni palbou anglických lučištníků. Následovala série nekoordinovaných francouzských jízdních útoků, které proti dobře připravené obraně skončily fiaskem. Lucemburkové nastoupili na bojiště v okamžiku, kdy již bylo téměř rozhodnuto. Jan Lucemburský se přesto odhodlal k finálnímu útoku se skupinou nejvěrnějších, když se přesvědčil, že lehce raněný Karel je v bezpečí. Jan, tehdy již zcela slepý, našel v boji smrt hodnou rytíře. Shodou okolností tak padl další český král na den sv. Rufa – 26. srpna, což byl stejný den, kdy v bitvě na Moravském poli zahynul roku 1278 Přemysl II. Otakar. Nyní – po otcově smrti – se Karel chopil moci jako český a zároveň římský král.

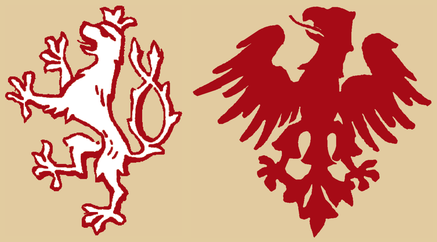

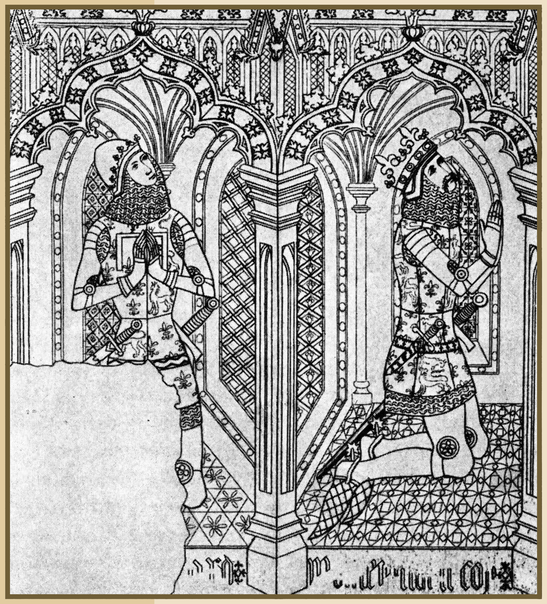

Vítězové bitvy u Kresčaku na kresbě podle zničené fresky z Westminsteru – anglický král Edvard III. (vpravo) a jeho syn Edvard, princ z Walesu, známý jako Černý princ

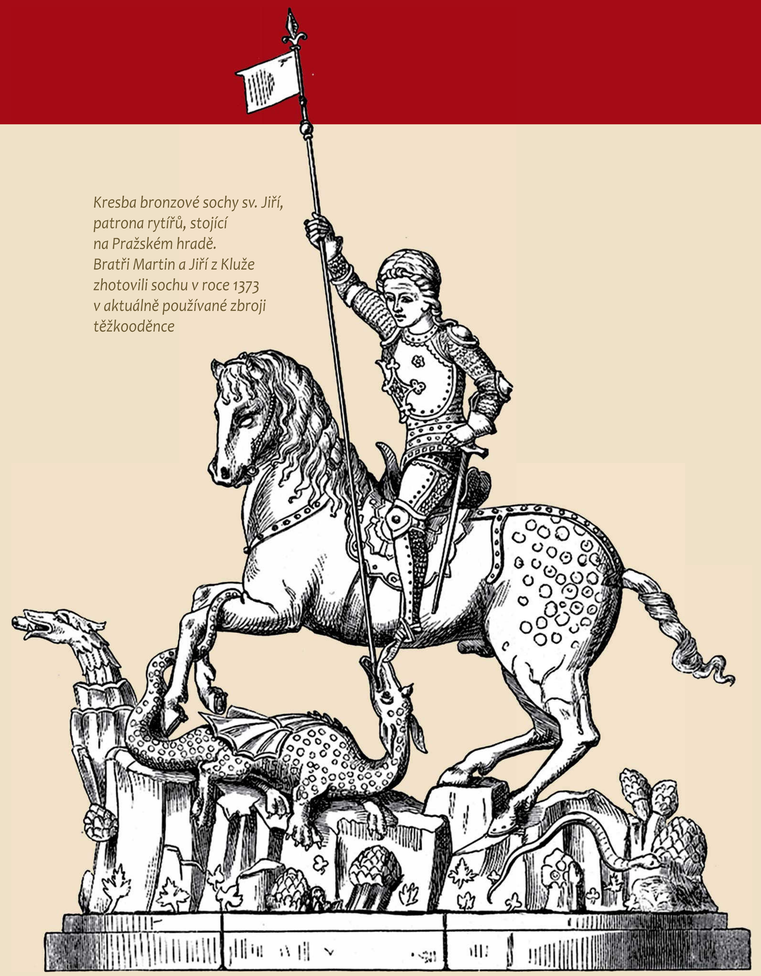

Kresba bronzové sochy sv. Jiří, patrona rytířů, stojící na Pražském hradě. Bratři Martin a Jiří z Kluže zhotovili sochu v roce 1373 v aktuálně používané zbroji těžkooděnce

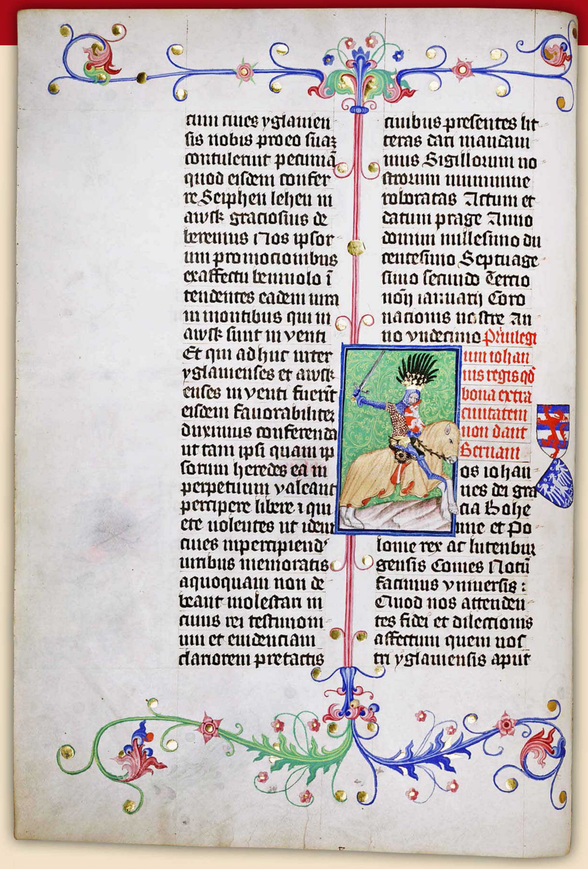

Iluminace zobrazující Jana Lucemburského v plné zbroji, vyvedená v jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu kolem roku 1400

Poslední útok Jana Lucemburského na malbě Josefa Mathausera (1846–1917)

Památník smrti Jana Lucemburského v Estrées-lès-Crécy. Foto: Paul Herman / Wikimedia Commons

Hra o trůn římského krále

Když v roce 1313 zemřel císař Jindřich VII., jeho syn Jan Lucemburský neměl dostatečný věk ani podporu, aby mohl být zvolen římským králem. Proto podporoval Ludvíka Bavora, který se ucházel o římský trůn proti Fridrichu Sličnému. Jan Ludvíka podpořil i vojensky a Fridricha společně porazili v bitvě u Mühldorfu roku 1322. Zájmy císaře a Lucemburků se však střetly v oblasti Tyrol, Kraňska a Korutan. Lucemburkové ztratili vliv a císař se stal jejich nepřítelem.

Král Jan v červnu 1341 na českém zemském sněmu jmenoval prince Karla svým nástupcem a o rok později v papežském paláci v Avignonu vypověděl přísahu věrnosti Ludvíku Bavorovi. V roce 1344 Jan a Karel uzavřeli s papežem spojenectví a dohodu, že novým kandidátem na římský trůn bude Karel. Situaci usnadnil nejen trvalý rozpor mezi papežem a císařem Ludvíkem, ale i skutečnost, že papež Klement VI. – vlastním jménem Pierre de Rosieres – byl ve Francii jedním z Karlových učitelů. V zákulisí celé věci diplomaticky napomohl také Karlův prastrýc Balduin, arcibiskup trevírský, který navíc oficiálně vyzval kurfiřty k nové volbě římského krále.

Volba se uskutečnila 11. července 1346 a Karel byl zvolen hlasy pěti ze sedmi kurfiřtů. Na své straně měl sice říšská knížata, avšak za Ludvíkem stála říšská města a on sám se nehodlal koruny vzdát. Sporná situace v roce 1347 téměř přerostla v otevřenou válku, jíž zabránila jen náhlá smrt Ludvíka Bavora, kterého během lovu ranila mrtvice. Ludvíkovi příbuzní se sice pokusili najít protikandidáta, ale v červenci 1349 byl Karel definitivně uznán římským králem.

Císařská korunovace Karlova děda Jindřicha VII. v Římě 29. června 1312. Iluminace zhotovená v letech 1330–1340

Reliéf římského krále a od roku 1328 i císaře Ludvíka Bavora z rodu Wittelsbachů v plné zbroji. Cyklus říšských kurfiřtů z výzdoby kupeckého domu v Mohuči z roku 1317

Zasedání sboru sedmi kurfiřtů, volících římského krále. Zcela vpravo český král. Iluminace zhotovená v letech 1330–1340

Königstuhl – tradiční místo volby římských králů v Porýní u města Rhens

Karel IV. na papežském dvoře v Avignonu při setkání s básníkem a diplomatem Petrarkou a s básníkovou platonickou láskou, pověstnou Laurou de Noves, v představě Václava Brožíka (1851–1901)

Iluminace zobrazující Karla IV. jako římského a českého krále, vyvedená v jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu kolem roku 1400

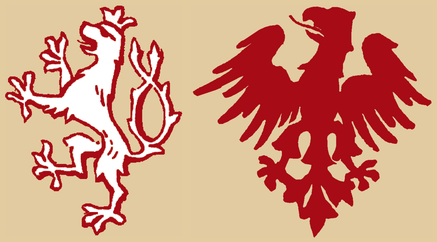

Strasti nad síly římského krále

S rokem 1348 do dějin evropského středověku poprvé vstoupila „černá smrt“ – mor. Do Evropy pronikl z Asie. V roce 1347 byl zaznamenán v Konstantinopoli a při bojích o černomořský přístav Kaffa. Prostřednictvím italských posádek lodí a nakažených hlodavců se mor v letech 1347–1348 dostal do Itálie, odkud se následně začal šířit na sever. Mor Evropou postupoval ve vlnách, které střídavě sílily, polevovaly a v určitých intervalech se vracely. České země za vlády Karla IV. zasáhly celkem tři morové epidemie.

Karel podporoval rozšiřování soudobých lékařských vědomostí a postupů proti moru, avšak ten byl příliš silným protivníkem. Dopad jednotlivých epidemií byl různý, nicméně pravděpodobně nejsilnější byla ta první, při níž se odhadují ztráty více jak jedné třetiny evropské populace.

Morová nákaza navíc druhotně vyvolala novou sérii pogromů vůči Židům, které nevzdělaní lidé a fanatici (či naopak vypočítavci) obviňovali z úmyslného šíření moru mezi křesťany. Vraždění Židů pak bylo spojeno s rozkrádáním jejich majetku. Pokud to bylo jen trochu možné, snažil se Karel stejně jako většina jiných králů a knížat těmto excesům bránit – Židé byli ve většině zemí pod ochranou panovníka, který od nich vybíral zvláštní daň a v případě potřeby i mimořádné subvence. Zatímco v českých zemích a Lucembursku dokázal Karel situaci udržet, v německých oblastech Svaté říše římské se mu to nepodařilo a v některých případech byl nucen protižidovské akce tolerovat, a dokonce i tiše schválit dříve, než k nim došlo, neboť v Říši nebyl ještě dostatečně mocný a vojensky silný na to, aby proti pogromům dokázal zakročit.

Iluminace zobrazující masové pohřbívání během morové epidemie roku 1349. Namalováno kolem roku 1353

Průvod kajícníků – bičujících se flagelantů – během morové epidemie. Namalováno kolem roku 1353

Karlův děd, císař Jindřich VII., uděluje Židům privilegia. Iluminace zhotovená v letech 1330–1340

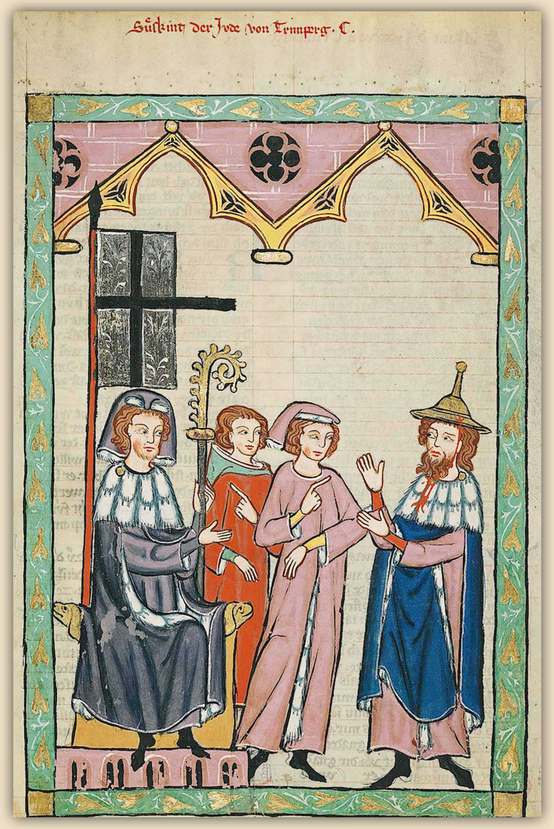

Žid ve špičatém klobouku v hovoru s fojtem v Kostnici. Codex Manesse. Iluminace zhotovená v letech 1305–1340. Foto: Wikimedia Commons

Upalování Židů za údajné znesvěcení hostií roku 1338. Dřevořez z Schedelovy kroniky, zhotovený roku 1493. Foto: Wikimedia Commons

Spatření komety, která měla roku 1340 zvěstovat velký mor ve Florencii. Dřevořez z díla Konráda Lycosthena, zhotoveno po roce 1550

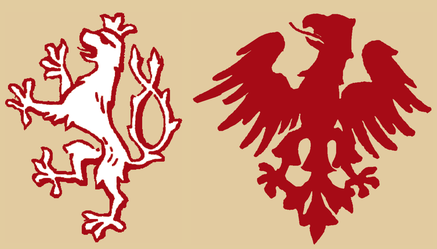

Za císařskou korunou

Po zisku titulu římského krále směřoval Karel IV. ještě k jednomu cíli – k zisku císařské koruny. Karel se všemi způsoby snažil, aby odstranil všechny sporné body. Počítal s tím, že jeho vliv coby císaře bude v Itálii pouze formální, a potvrdil to, k čemu se zavázal i jeho předchůdce Ludvík Bavor, totiž že v Itálii nezůstane déle, než bude nutné. Touto podmínkou si avignonští papežové zajišťovali, že se z Říma nestane konkurenční mocenské centrum pod žezlem císařů. Karel se dokázal usmířit i s příbuznými Ludvíka Bavora, s rodem Wittelsbachů, získal od nich zpět císařské korunovační klenoty a za manželku pojal Annu Falckou, která byla příslušnicí tohoto rodu.

Situace se ovšem zkomplikovala, protože Karlovy vztahy s dosavadním spojencem papežem Klementem VI. poněkud ochladly. Klement však v roce 1352 zemřel a jeho nástupce Inocenc VI. byl Karlovým snahám nakloněn o něco více. Karel proto cíleně hromadil záruky a podporu v Říši a v Itálii, kde potvrzoval městům stará říšská práva. Především se však usmířil s milánským rodem Viscontiů, jimž také potvrdil úřad říšských vikářů. Díky tomu mohl být v lednu 1355 o Třech králích v Miláně korunován železnou korunou langobardských králů. Začátkem února se ke Karlovi v Pise připojila královna a další oddíly z Čech i z Říše a celý průvod vyrazil k Římu. Karel vstoupil do Věčného města v přestrojení 2. dubna, aby si mohl město prohlédnout nikým nepoznán. O tři dny později na Boží hod velikonoční vstoupil do města oficiálně s celým doprovodem a byl spolu s manželkou korunován.

Vjezd Karla IV. s Annou Svídnickou do Říma na malbě Adolfa Liebschera (1887–1919)

Kresba podoby Karla IV. podle busty na triforiu svatovítské katedrály na Pražském hradě

Profil velkého italského básníka a diplomata doby Karlovy – Franceska Petrarky. Perokresba zhotovená mezi lety 1370–1380

Iluminace Karla IV. jako římského císaře v plném majestátu, vyvedená v jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu kolem roku 1400

Papež Inocenc VI. Za jeho pontifikátu byl Karel IV. korunován císařem. Freska z roku 1365 od Andrey di Bonaiuta ve Florencii. Foto: Marianne Casamance / Wikimedia Commons

Zahraniční politika

Zahraniční politika Karla IV. se netýkala pouze českých zemí, ale v univerzalistickém pojetí celé Svaté říše římské. Karel měl diplomatické styky téměř se všemi okolními zeměmi, přičemž nejzásadnější se jevily vztahy s Francií, Polskem a Uhry.

Lucemburkové měli k Francii tradičně politicky blízko, avšak jako římský král a později císař se Karel mohl dostat s francouzskými panovníky Filipem VI. a posléze Karlem V. do sporu a musel postupovat opatrněji. Francouzští králové totiž považovali Itálii za svoji sféru vlivu, neboť v Neapolském království na jihu vládla bez potomků královna Johana z příbuzné dynastie Anjou. Nechtěli se vzdát ani vlivu na papeže, který od roku 1309 sídlil v jihofrancouzském Avignonu. Francouzský král Karel V. jednal také o sňatku mladšího syna s některou z dcer uherského krále Ludvíka I., který rovněž pocházel z neapolských Anjouovců a neměl mužského dědice. Upevňování Karlovy moci v Říši ovlivnilo i vztahy s panovníky Polska a Uher, kteří to vnímali jako potenciální ohrožení, a proto podporovali protilucemburskou koalici uvnitř Říše.

Vztahy s oběma vládci Karel nakonec urovnal diplomatickou cestou a sňatkovou politikou. Roku 1363 si vzal za manželku Alžbětu Pomořanskou, vnučku polského krále Kazimíra III., a s uherským Ludvíkem I. ujednal v roce 1372 sňatek Ludvíkovy dcery Alžběty s druhorozeným synem Zikmundem. Protože se Ludvík po Kazimírově smrti roku 1370 stal také polským králem, předpokládal Karel pro Zikmunda polskou korunu. Ta nakonec připadla Ludvíkově mladší dceři Hedvice a Zikmund zamířil k uherskému trůnu.

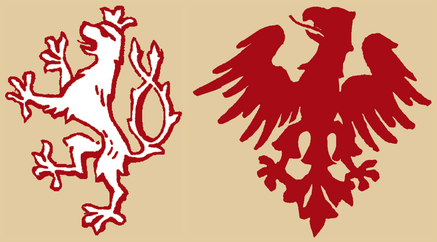

Karel IV. odmítá římského humanistu a politika Colu di Rienza. Malba Václava Brožíka (1851–1901)

Polský král Kazimír III. Veliký – svého času politický protihráč Karla IV.

Ostatková scéna z hradu Karlštejna – Karel IV. přijímá část houby, jíž byl otírán Kristus na kříži. Dárce bývá interpretován jako kyperský král Petr nebo mantovský vévoda Lodovico Gonzaga

Karel IV. spolu se synem Václavem vjíždí roku 1378 do Paříže za doprovodu francouzského krále Karla V. Iluminace kolem roku 1380

Karel IV. v jednání s francouzským králem Karlem V. Iluminace kolem roku 1380

Karel IV. se synem Václavem na banketu francouzského krále Karla V. Iluminace kolem roku 1380. Wikimedia Commons

Země Koruny české

Karel IV. přišel s osobitým pojetím státu ve formě Koruny české, jíž vtiskl podobu ustanovujícími listinami 7. dubna 1348. Základ tvořily Čechy a Morava, ačkoliv v Markrabství moravském si Karel nenárokoval osobní vládu a vládl zde jeho mladší bratr Jan Jindřich.

Slezsko získal již Jan Lucemburský roku 1335, avšak teprve Karel jej plně včlenil do českého soustátí. Krom připojení regionu jako celku se jednotlivá slezská knížata stala leníky českého krále. Jan Lucemburský a po něm i Karel IV. postupně připojili v letech 1319–1329 oblast Horní Lužice a v letech 1348 a 1364–1368 Karel přikoupil i Dolní Lužici. Ke Koruně připojil také některá léna v Horní Falci a ve Francích a náleželo k ní také svébytné Chebsko.

Nakonec získal i Markrabství braniborské, ačkoliv to se pevnou součástí Koruny nikdy nestalo a jeho získání bylo ze všech uvedených zemí asi nejobtížnější. Karel musel o braniborskou marku bojovat a definitivně ji získal až po sérii vojenských tažení v letech 1371–1373, kdy se jeho protivníci (bavorští Wittelsbachové) podvolili a přistoupili na novou smlouvu s vyplacením odstupného.

Karlem vytvořené soustátí se nepojilo přímo s osobou konkrétního panovníka ani s dynastií, ale s institucí státního útvaru Koruny české. Jejím hmotným symbolem se stala Karlem pořízená svatováclavská koruna. Karel IV. tak vytvořil státní útvar, v určitém slova smyslu již blízký modernímu pojetí státu.

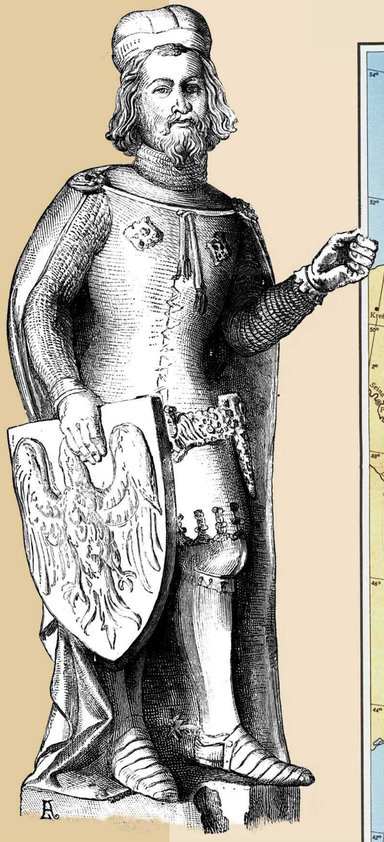

Socha sv. Václava ze svatováclavské kaple Chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Karel IV. se k tradici českých zemských patronů velice hlásil

Mapa zemí Koruny české

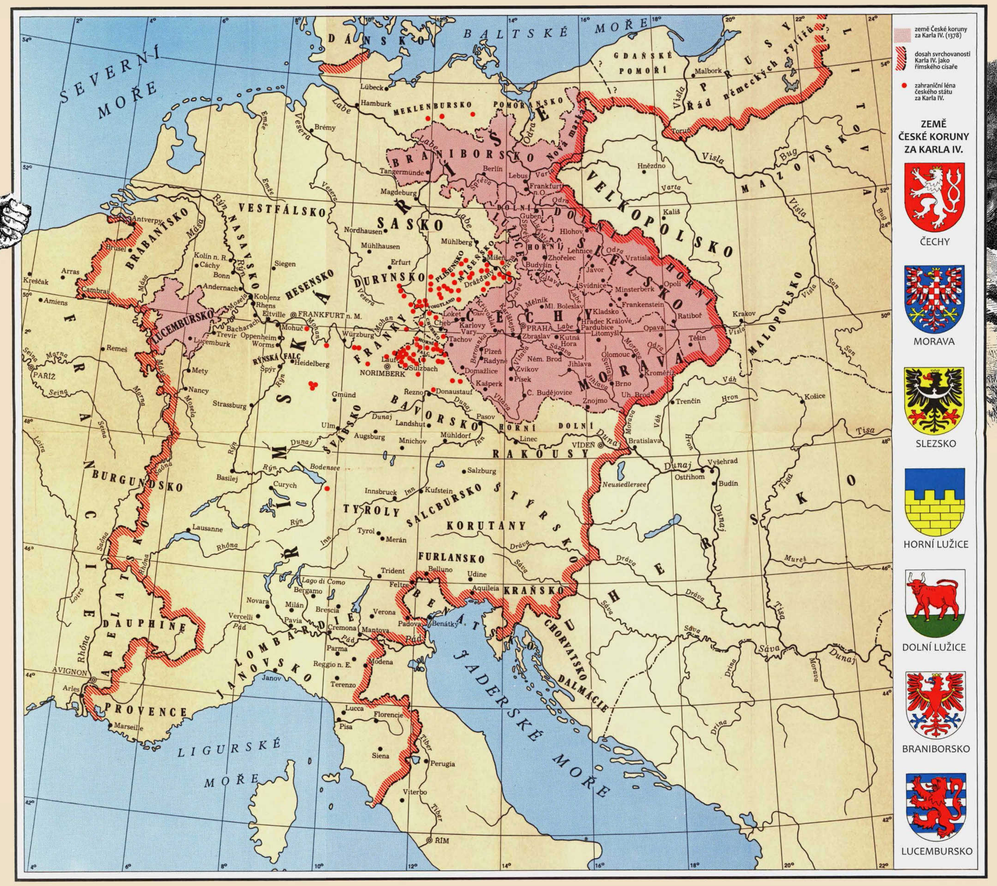

Karlštejn, místo uložení korunovačních klenotů

Hrad Lauf nedaleko Norimberka, jedna z rezidencí Karla IV. Foto: Dguendel / Wikimedia Commons

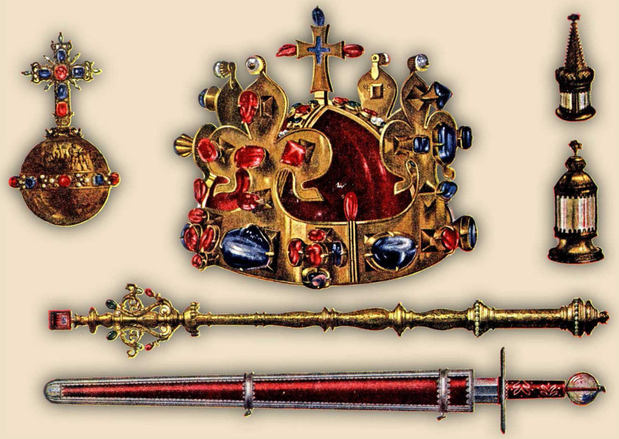

České korunovační klenoty s Karlem nově vytvořenou korunou sv. Václava

Zdobené dveře kaple sv. Kateřiny z hradu Karlštejna

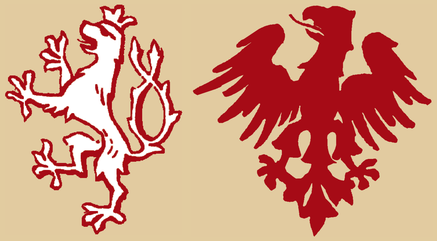

Pražské arcibiskupství

V raném středověku spadaly Čechy pod pravomoc biskupa z bavorského Řezna. Založením pražského biskupství roku 973 vznikla nová diecéze, podřízená arcibiskupovi z Mohuče. Větší politická angažovanost pražských biskupů začíná v 11. století obnovením biskupství v Olomouci a pokračuje zejména ve 13. století posilováním politických práv a významu pražského biskupa.

Ve vhodné politické konstelaci a díky dobrým osobním vztahům Karel IV. získal 30. dubna 1344 od papeže Klementa VI. souhlas s povýšením pražského biskupství na arcibiskupství, jemuž nyní podléhalo biskupství v Olomouci a nově založené biskupství v Litomyšli. Pražský arcibiskup se napříště stával jedním z nejbližších spolupracovníků českého krále v otázkách diplomacie a správy země a po založení pražské univerzity také jejím kancléřem. V tomto duchu probíhala dobrá spolupráce mezi Karlem IV. a prvními dvěma arcibiskupy, Arnoštem z Pardubic a Janem Očkem z Vlašimi. Jan Očko se také stal prvním českým kardinálem v historii, když jej do této funkce pouhé dva měsíce před smrtí Karla IV. jmenoval papež Urban VI.

Vznik pražského arcibiskupství také pozměnil korunovační rituál českých králů, neboť dříve to býval mohučský arcibiskup, kdo korunoval nového českého panovníka. Nyní tato úloha připadla pražskému arcibiskupovi jakožto duchovnímu správci samostatné české církevní provincie.

Arcibiskup Jan Očko klečí mezi českými patrony – (zleva) sv. Prokopem, sv. Vojtěchem, sv. Vítem a sv. Ludmilou. V horní části obrazu je sv. Zikmund s klečícím Karlem IV., Panna Marie a Václav IV. se sv. Václavem. Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi, zhotoven kolem roku 1371

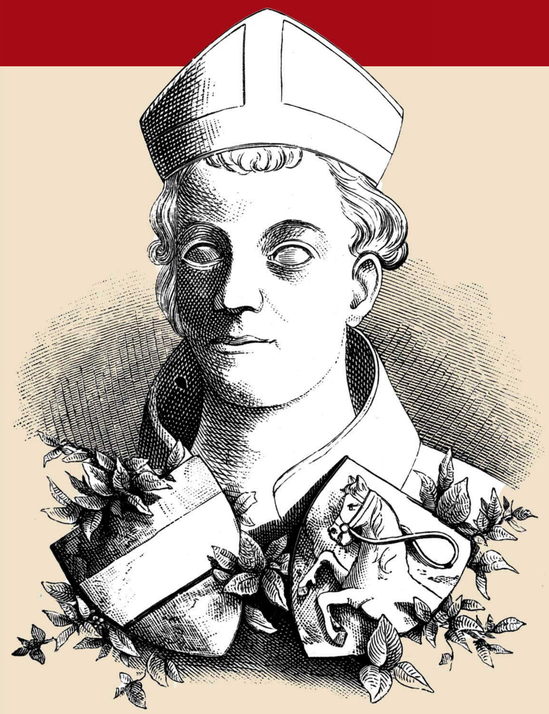

Arnošt z Pardubic, první pražský arcibiskup a důvěrník Karla IV.

Jan Očko z Vlašimi, druhý pražský arcibiskup a první český kardinál

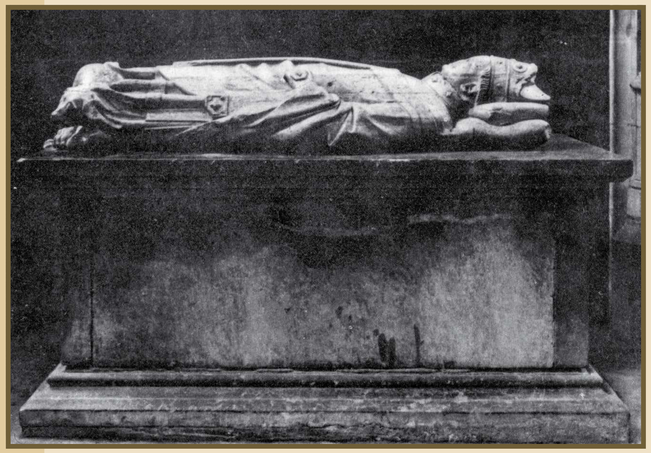

Náhrobek Jana Očka z Vlašimi, zhotovený stavební hutí Petra Parléře

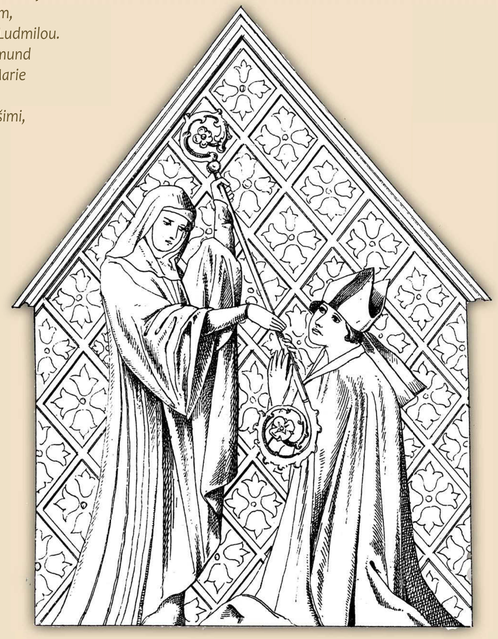

Kněžna Mlada, abatyše kláštera svatojiřského, podává berlu Dětmarovi, prvnímu biskupovi pražskému. Vyobrazení na západní straně tumby knížete Vratislava I. v kostele sv. Jiří na Pražském hradě

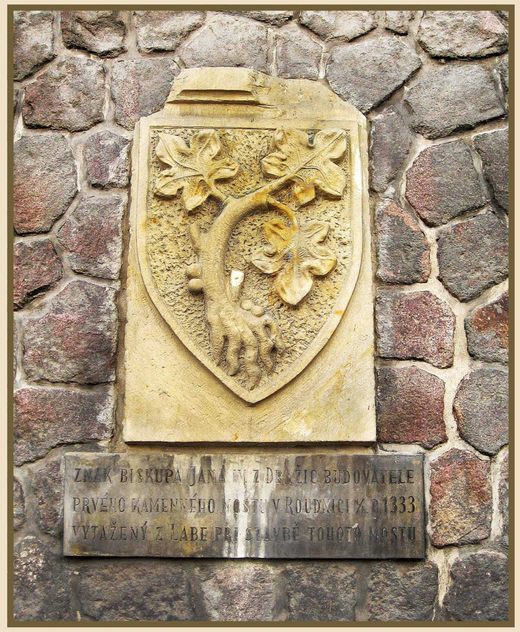

Erb pražského biskupa Jana IV. z Dražic, předchůdce prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Wikimedia Commons

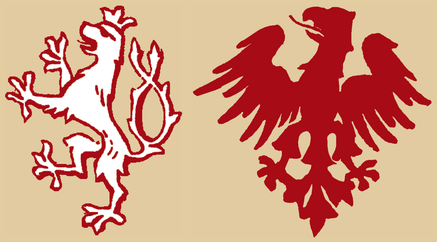

Majestát vítězný i poražený

Karel IV. chtěl využít obnovené císařské autority k posílení královské moci v českých zemích i v Říši. V rámci zemí Koruny české šlo o návrh zákoníku sepsaný v letech 1350–1355 a známý jako Majestas Carolina. Nový zákon měl natrvalo zakotvit obnovení královské moci, nezcizitelnost a nezastavitelnost většiny královských statků a posílení královské soudní a zákonodárné moci. To by ovšem omezilo stavovská práva šlechty, a proto se také většina šlechticů proti tomuto návrhu postavila. Na generálním sněmu Koruny české jej šlechta odmítla a Karel musel prohlásit, že návrh zákoníku byl zničen a že neexistuje žádný opis – což ovšem nebyla pravda.

Lépe císař pochodil se soupisem říšských zákonů, který vešel ve známost jako Zlatá bula Karla IV. Všechny články zákoníku byly schváleny roku 1356 na říšských sněmech v Norimberku a v Metách. Zlatá bula upravovala především podmínky obecného míru, status hodnosti světských kurfiřtů a samotný proces volby římského krále. Kurfiřti měli postavení a práva na úrovni králů, avšak výsadní postavení mezi nimi získal český panovník, který byl jako jediný doopravdy králem. České království se v rámci Římské říše stalo plně samostatným státem, do něhož nemohl římský císař napříště svévolně zasahovat – nemohl českého krále jmenovat ani nesměl udělit Čechy v léno. Titul českého krále byl stále dědičný, a pokud by panující rod vymřel, právo zvolit českého panovníka měl napříště pouze český zemský sněm.

Detail pečeti – avers a revers Zlaté buly Karla IV.

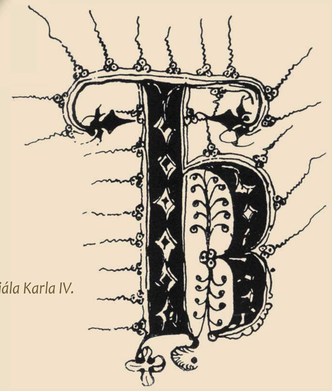

Iniciála Karla IV.

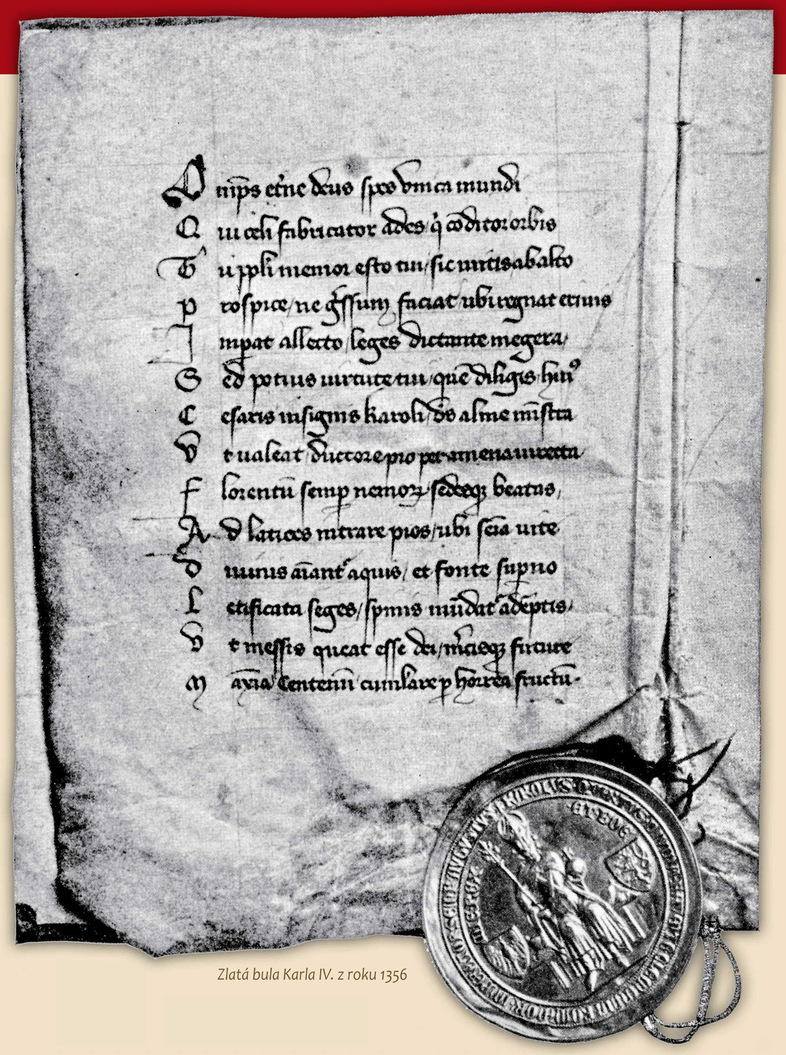

Zlatá bula Karla IV. z roku 1356

Říšské jablko. Součást korunovačních klenotů císaře Svaté říše římské.
Foto: Michal Maňas / Wikimedia Commons

Císařská koruna. Součást korunovačních klenotů císaře Svaté říše římské.
Wikimedia Commons

Železná lombardská koruna.
Foto: James Steakley / Wikimedia Commons

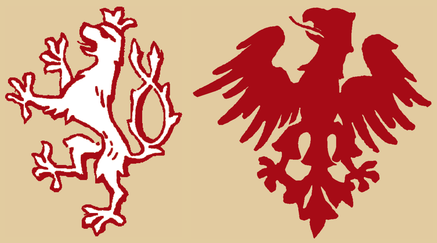

Karlova Praha

Praha sehrála v Karlově životě důležitou úlohu z hlediska jeho státnického díla a politické prezentace. Karel se zaměřil jednak na opravu a zvelebení panovnického sídla na Pražském hradě, jednak na rozšíření a povznesení města.

Když roku 1342 zapříčinilo jarní tání stržení Juditina mostu, přišla Praha o důležité spojení měst na obou březích. Počínaje rokem 1357 začala huť Petra Parléře z Karlova popudu stavět nový most (dokončen byl v roce 1402). Dne 26. března 1348 položil Karel IV. základní kámen novoměstských hradeb, jež byly dostaveny o dva roky později a vymezily Praze prostor, který z ní po zástavbě učinil dočasně třetí největší město Evropy. Po císařově skonu zde žilo přibližně čtyřicet tisíc obyvatel.
V letech 1360–1362 nechal k ochraně jižní a západní strany města, tedy Malé Strany a Hradčan, vystavět Hladovou zeď, novou hradbu s ochozem a střílnami. Navzdory pověstem, které daly hradbě jméno, nebyla nová část opevnění stavěna jen proto, aby chudina měla práci. Hladomor, k němuž je vztahována, přišel až v roce 1361, tedy již v době probíhající stavby. Hlavní důvody vybudování nového opevnění byly čistě strategické povahy.

Z Karlovy iniciativy rostly na Novém Městě církevní fundace v podobě klášterů, jež měly pozvednout duchovní význam rozrůstající se Prahy. Nedlouho po založení Nového Města pražského založil Karel IV. také pražskou univerzitu, která měla rovněž přispět ke zvýšení prestiže města. Karel pojímal Prahu jako svou hlavní rezidenci, avšak chápal ji tak především ve vztahu k zemím Koruny české, protože České království bylo svébytným celkem, který měl ke zbytku Říše zvláštní postavení.

Veduta Prahy z kroniky Hartmanna Schedela z roku 1493

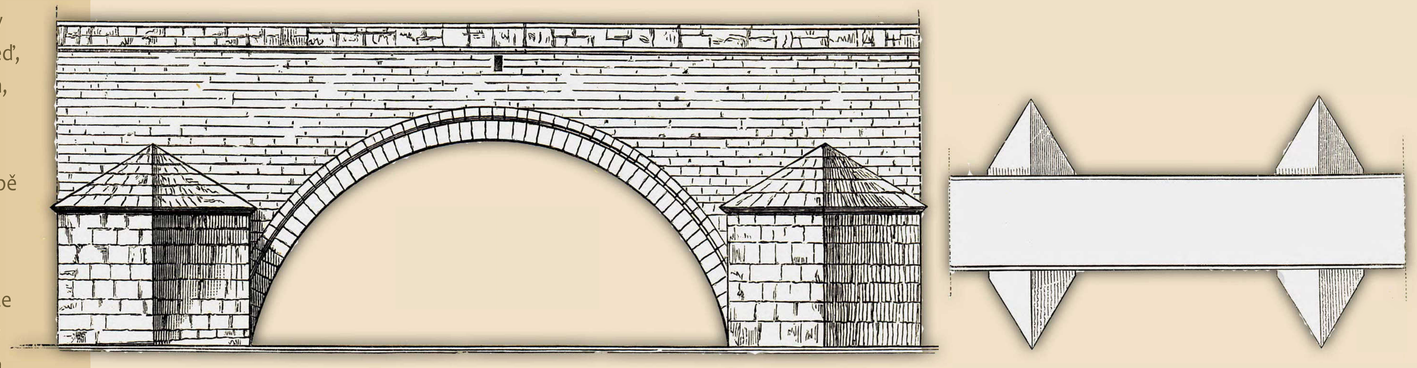

Karlův most

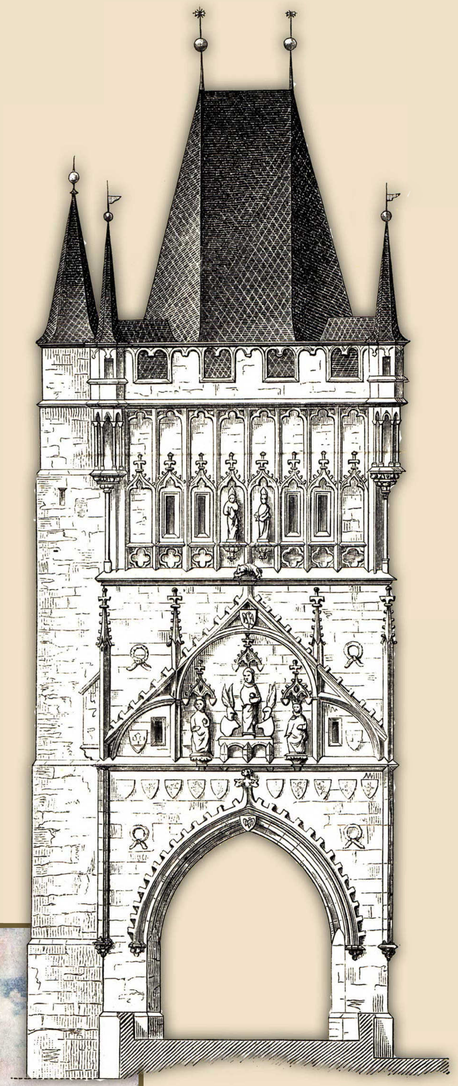

Staroměstská mostecká věž, vystavěná z popudu Karla IV. v 70.–80. letech 14. století

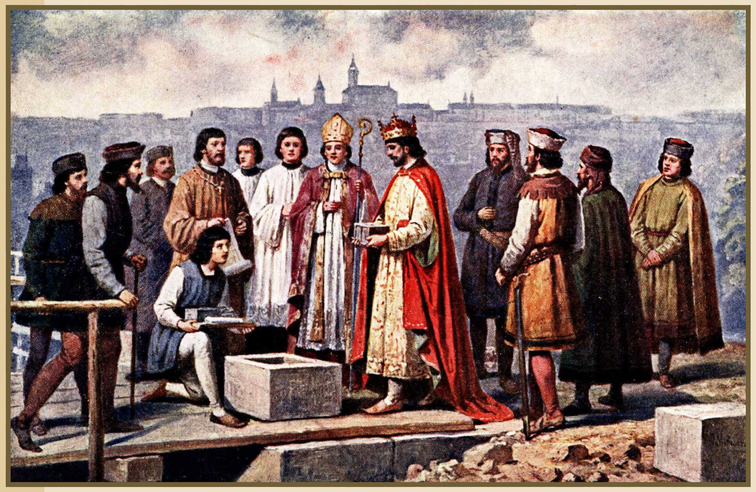

Karel IV. pokládá základní kámen nového mostu na malbě Josefa Mathausera (1846–1917)

Karel IV. mezi dělníky během stavby Hladové zdi na malbě Josefa Mathausera (1846–1917)

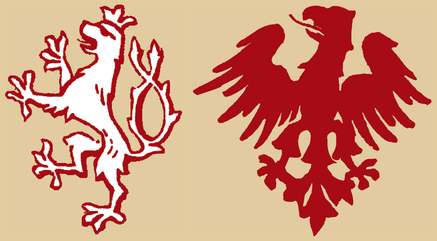

Univerzita

V roce 1346 Karel IV. oslovil avignonského papeže Klementa VI., aby povolil založení univerzity v Praze. Papež udělil souhlas 26. ledna 1347, a tak mohl Karel založit univerzitu listinou dne 7. dubna 1348. Vzory pro ni nalezl Karel v univerzitách v Paříži a Bologni a pražské univerzitě udělil stejná práva. Předlohou zakládacího dokumentu se však staly listiny císaře Fridricha II., jimiž v roce 1224 zakládal tento panovník univerzitu v Neapoli. Existoval zde jeden rozdíl. Zatímco Fridrich orientoval neapolskou univerzitu především na právní vzdělání, Karel směroval pražské učení více k teologii.

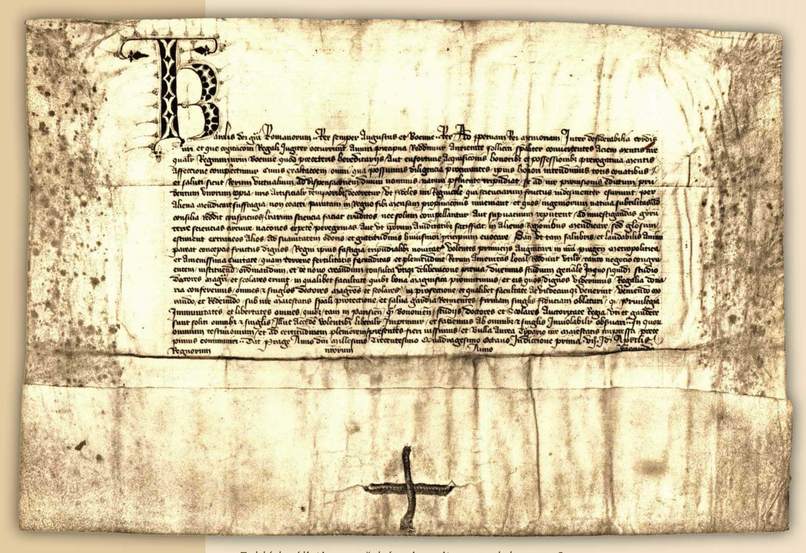

Zakládací listina pražské univerzity ze 7. dubna 1348

Základem byla tzv. artistická fakulta, vyučující sedmero svobodných umění, z níž bylo možné později pokračovat studiem na fakultě teologické, právnické nebo lékařské. S ohledem na vnitřní členění univerzitní obce se mistři a studenti hlásili k jednomu ze čtyř organizačních celků, tzv. univerzitních národů, jež ve skutečnosti sdružovaly vyučující a studenty více národností. Byly to národy český (Češi i Moravané – bez ohledu na jazyk – a Uhři), bavorský (Bavoři, Rakušané, Švábové a akademici z Porýní, Frank a severní Evropy), saský (Sasové, Míšenští a Angličané) a polský (Poláci, Slezané, Litevci a Rusové).

Pro vývoj univerzity měly zásadní význam Karlův diplom z 14. ledna 1349, vydaný v Eisenachu, jímž univerzitě udělil panovník rozsáhlá privilegia a osvobodil ji od daní, a založení první z kolejí, známé Karlovy koleje, roku 1366. Univerzita ve své době vznikla jako první instituce vysokého učení na sever od Alp a svůj mezinárodní význam si uchovala i přes založení jiných univerzit až do období husitských válek.

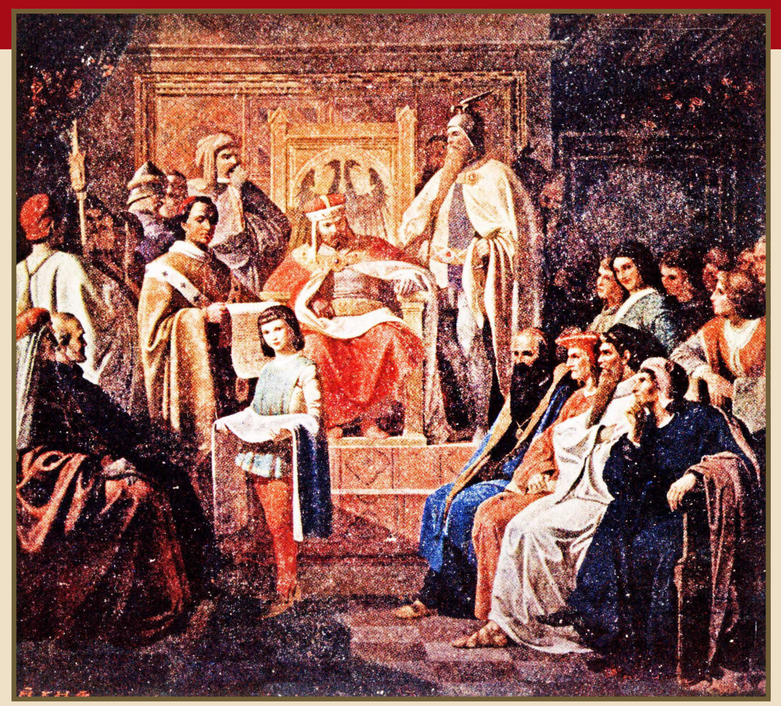

Karel IV. zakládá pražskou univerzitu na malbě Josefa Matyáše Trenkvalda (1824–1897)

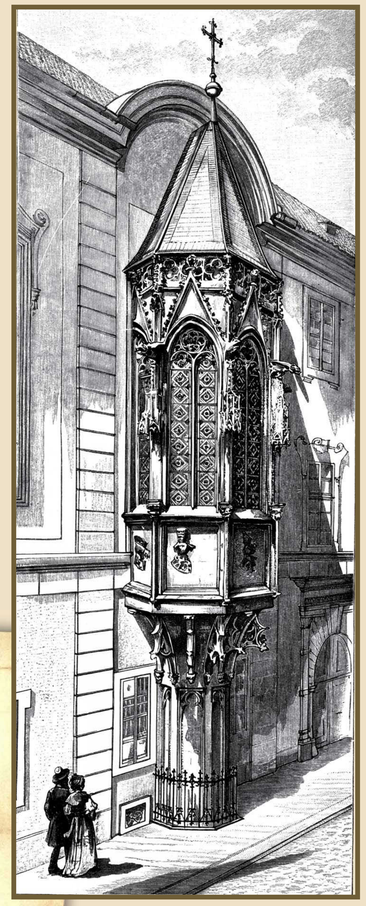

Arkýř vystupující do ulice z historické budovy Karolina

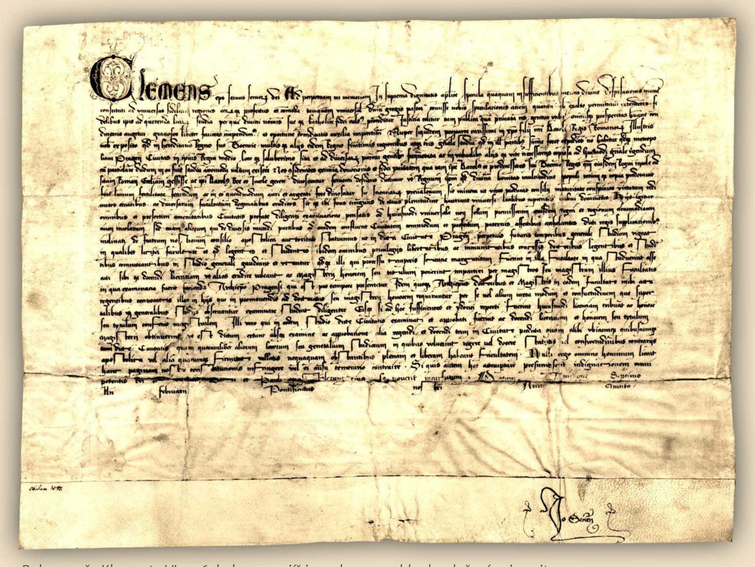

Bula papeže Klementa VI. z 26. ledna 1347, jíž je vysloven souhlas k založení univerzity

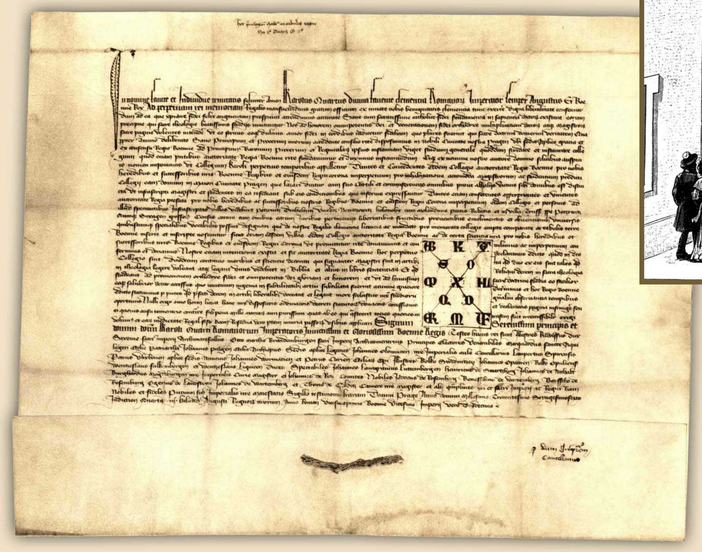

Zakládací listina Karlovy koleje z roku 1366

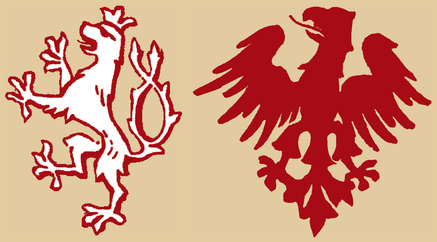

Karel IV. a církev

Spolupráce světské a církevní moci byla přirozenou součástí ideálu univerzalistické Svaté říše římské, třebaže názory na míru rovnocennosti či nadřazenosti jedné moci vůči druhé se po staletí různily.

Karel IV. se koncepcí spolupráce panovnického majestátu a církve zabýval zcela vědomě ještě ve shodě se svým otcem, neboť oporou panovnické moci v českých zemích a výhledově i v Říši mohly být právě církevní instituce, kláštery a vysocí církevní hodnostáři. To bylo velice důležité zejména v prvních letech Karlovy vlády v Říši, kdy proti němu stála silná šlechtická opozice a jeho vlastní politická a vojenská moc byla limitovaná. Z tohoto důvodu se Karel u papeže Klementa VI. zasazoval o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, aby tak dal vzniknout samostatné české církevní provincii pro české země. Volba římským králem byla rovněž důsledkem spolupráce s papežem a říšskými arcibiskupy.

Karlovy vztahy s papežskou kurií ovšem nebyly vždy ideální. Poté, co se Karel začal smiřovat s Wittelsbachy, příbuznými zavrženého Ludvíka Bavora, ochladly vztahy s Klementem VI. Ve své Zlaté bule roku 1356 také pominul nutnost papežské aprobace, tedy schválení volby římského krále papežem. Karel IV. se sice dlouhodobě zasazoval o návrat hlavy křesťanstva do Říma, avšak intenzita těchto snah byla v průběhu takřka třiceti let značně proměnlivá. Svůj podíl na tom měly vztahy s Francií, která si chtěla podržet vliv na papeže a na jeho přesídlení z Avignonu do Říma neměla zájem. První pokus o návrat papeže Urbana V. v roce 1367 byl neúspěšný a papež s ohledem na politickou a bezpečnostní situaci v Itálii pobyl v Římě pouze tři roky. K definitivnímu návratu papežů do Věčného města došlo až za Řehoře XI. v roce 1377.

Papež Klement VI. na fresce v papežském paláci v Avignonu v kapli sv. Martiala. Zhotoveno 1344–1345. Foto: Marianne Casamance / Wikimedia Commons

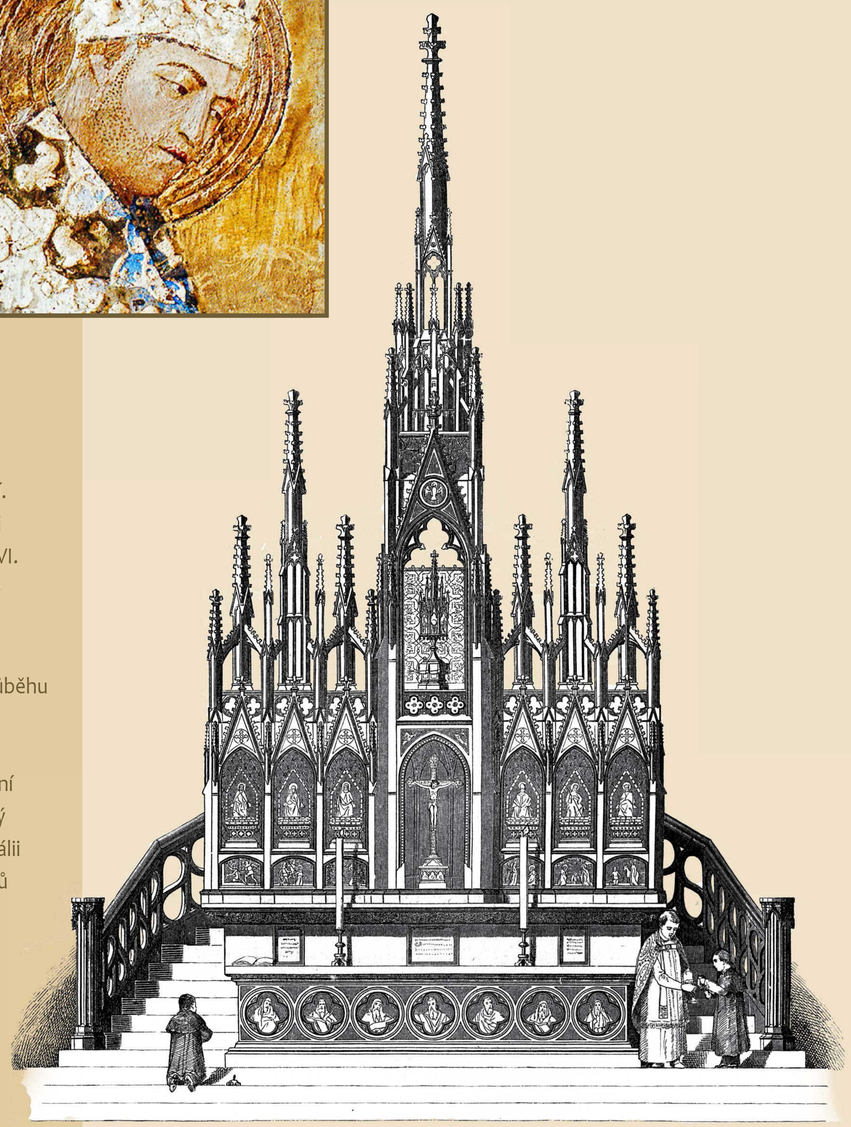

Hlavní oltář Chrámu sv. Víta na Pražském hradě

Papežský palác v Avignonu. Sídlo papežů v letech 1335–1430

Deska z Dubečka, zobrazující české patrony. Zhotoveno před rokem 1400

Relikviářová busta sv. Ludmily, zhotovená po roce 1350

Fundátor a mecenáš

K osobě Karla IV. se váže rovněž rozsáhlá zakladatelská a mecenášská aktivita. V ní se stejnou měrou prolínala potřeba panovnické reprezentace a upevnění moci s Karlovou zbožností, vnímáním českého státu a Svaté říše římské spolu se snahou o duchovní i hmotné pozvednutí některých lokalit a konkrétně zemí Koruny české. Založení pražské univerzity jako významné duchovní instituce v roce 1348 následovalo udělení privilegií pražskému cechu malířů, jehož činnost se prostřednictvím deskové a knižní malby pojila s duchovní kulturou.

Na dvoře císaře pracovali významní malíři, jako mistr Theodorik, jehož dílna vyzdobila kapli svatého Kříže na hradě Karlštejn. V Praze působila stavební huť francouzského stavitele Matyáše z Arrasu, který roku 1344 začal s výstavbou Chrámu sv. Víta a stavebně se podílel i na dalších Karlových fundacích včetně nového mostu, Nového Města a patrně i Karlštejna. Poté, co v roce 1352 Matyáš z Arrasu zemřel, navázal na jeho činnost o čtyři roky později neméně schopný německý stavitel, Petr Parléř, se svojí hutí. V letech 1346–1360 založil Karel v Praze pět klášterů, mezi nimi Karlov a klášter Na Slovanech. Následovaly také fundace v Norimberku, Cáchách či později v braniborském Tangermünde.

Karlovu moc v konkrétních regionech posílily nově zakládané hrady, jako například západočeská Radyně (původně Karlskrone) nebo šumavský Kašperk (Karlsberg). V letech 1348–1357 nechal panovník vystavět Karlštejn, zamýšlený jako menší hrad pro soukromé účely, jenž se rozrostl a změnil v místo uložení říšských korunovačních klenotů a svatých ostatků.

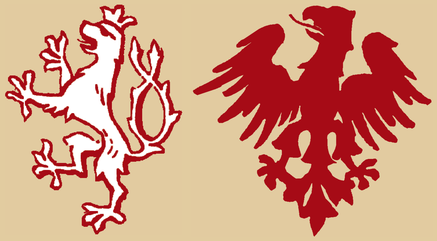

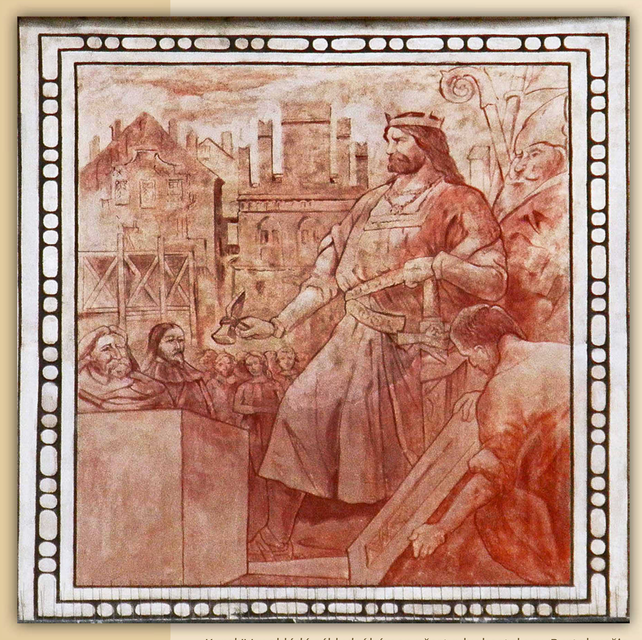

Karel IV. pokládá základní kámen přestavby kostela sv. Bartoloměje v Kolíně. Freska od Adolfa Liebschera na kolínské radnici. Foto: Michal Maňas / Wikimedia Commons

Matyáš z Arrasu podle busty na triforiu svatovítské katedrály na Pražském hradě

Petr Parléř podle busty na triforiu svatovítské katedrály na Pražském hradě

Založení stavby Chrámu sv. Víta 21. listopadu 1344 v díle Josefa Vojtěcha Hellicha (1807–1880)

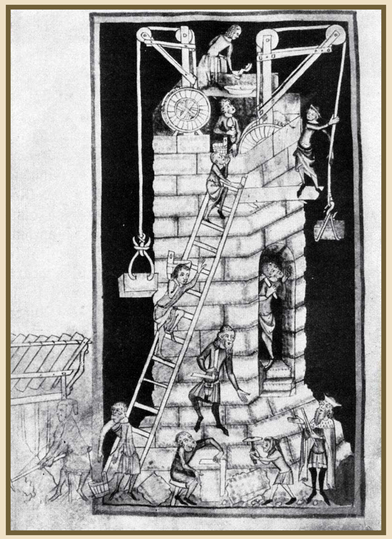

Stavba věže na německé iluminaci kolem roku 1350

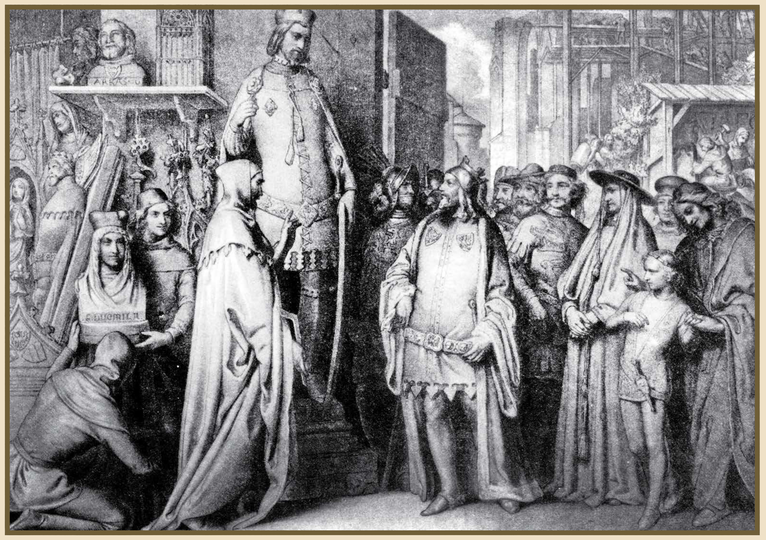

Karel IV. v dílně Petra Parléře v díle Josefa Vojtěcha Hellicha (1807–1880)

Rytíř, vojevůdce a dobrodruh

Karel IV. vešel do historického povědomí 20. a 21. století především jako politik a státník. Jako každý šlechtic byl však vycvičen i v ovládání zbraní a k prosazení své politické linie používal také vojsko. Základního vojenského výcviku se mu dostalo nepochybně v mládí na francouzském královském dvoře.

První příležitost vyzkoušet válečnou štěstěnu měl Karel při vytváření lucemburského panství v Itálii v letech 1331–1333. Památným se pro něj stal svátek sv. Kateřiny 25. listopadu 1332, kdy na poslední chvíli přitáhl na pomoc obležené posádce hradu San Felice. V nastalé bitvě zvítězil nad spojeneckým vojskem Milána, Ferrary, Mantovy a Verony a ve věku 16 let se mu dostalo pasování na rytíře.
Mezi lety 1335–1347 se spolu s otcem Janem a posléze i sám pouštěl do bojových akcí proti císaři Ludvíku Bavorovi a Habsburkům, s nimiž mimo jiné zápasil o Tyroly.

Nouzi neměl ani o nevšední dobrodružné zážitky. Když se v roce 1337 plavil z chorvatské Senje do Aquileje, zajali jeho loď piráti. Karel, Jan z Lipé a vladař Senje Bartoloměj Frankopan z lodi unikli ve člunu – přikryti sítěmi – na pevninu a do Aquileje došli pěšky. Karel během svého života z bezpečnostních důvodů také několikrát cestoval v přestrojení, jmenovitě v roce 1347, kdy musel do Čech projít přes území Ludvíka Bavora a jeho spojenců. Svébytnou válečnou událostí byla v Karlově životě roku 1346 samozřejmě bitva u Kresčaku.

Také jako císař Karel několikrát sáhl po zbrani, zejména v letech 1371–1373, kdy musel v rámci snah o definitivní zisk Branibor použít síly. Císař se zasazoval též o zlepšení obranyschopnosti českých zemí, o čemž svědčí zakládání nových hradů či doplňování městských zbrojnic (Stříbro – 1362; Plzeň – 1363).

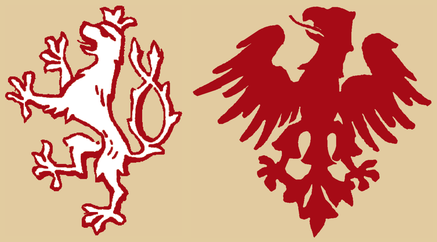

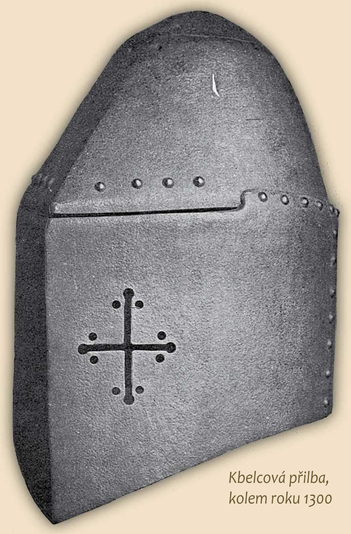

Kbelcová přilba, kolem roku 1300

Hrncová přilba, kolem roku 1300

Přilba zvaná psí nos, druhá polovina 14. století

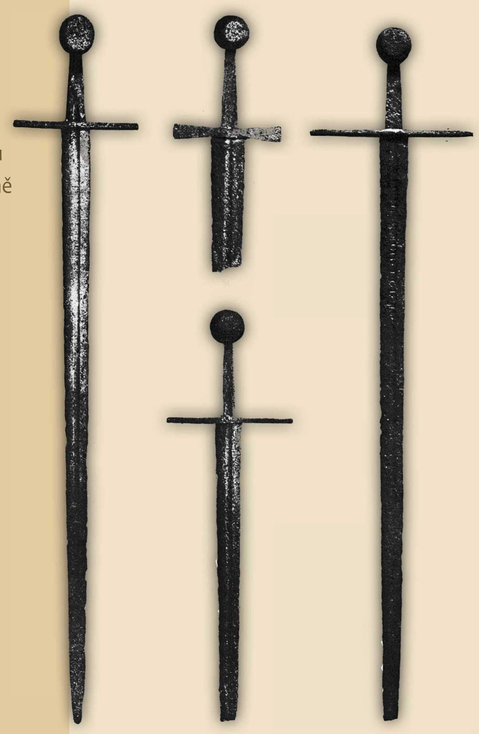

Meče ze 13. a 14. století

Náhrobní deska z roku 1369 zobrazující těžkooděnce v plné zbroji

Náhrobní deska z roku 1359 zobrazující těžkooděnce v plné zbroji

Dochované segmenty z ochrany trupu – plátového kabátce – ze 14. století

Manželky Karla IV.

Karel IV. byl celkem čtyřikrát ženat. Základním podnětem ke všem sňatkům byla jako u všech středověkých panovníků politika a potřeba zajištění dědiců. První manželství s Blankou z Valois bylo uzavřeno ještě v dětském věku v Paříži a manželé spolu začali žít až roku 1334, kdy oba přijeli do Čech. Blanka mu porodila dcery Markétu (1335) a Kateřinu (1342), ovšem po nemoci v létě 1348 zemřela.

O rok později se Karel oženil s Annou Falckou. Tento tah ho měl sblížit s říšskými odpůrci, neboť Anna pocházela z rodu Wittelsbachů, tedy z rodu bývalého císaře a Karlova protivníka Ludvíka Bavora. V roce 1350 porodila syna Václava, který však ve dvou letech zemřel. Anna se o rok později zabila při pádu z koně.

Ještě téhož roku se Karel oženil s mladičkou Annou Svídnickou, která se původně měla stát nevěstou zesnulého syna Václava. Tímto svazkem Karel upevnil svoji moc ve Slezsku. Anna mu porodila nejprve další dceru, Alžbětu (1358), a v roce 1361 vytouženého následníka, Václava. O rok později při porodu třetího dítěte ona i dítě zemřely.

V témže roce se Karel ženil – ve 47 letech – počtvrté, tentokrát s šestnáctiletou Eliškou (Alžbětou) Pomořanskou. Sňatek byl v základu plánován opět jako politický tah, tentokrát směřující k oslabení Karlových protivníků v Říši – Eliška byla vnučkou jejich podporovatele, polského krále Kazimíra III. Karlovi povila šest dětí, mezi nimi i budoucího uherského krále Zikmunda.

Nemáme zprávy o tom, že by kterékoliv z Karlových manželství bylo problematické jako manželství jeho otce Jana a Elišky Přemyslovny. Smrt první manželky Blanky jej velice zarmoutila, což svědčí o tom, že nešlo jen o politický svazek. Je třeba dodat, že i císařovo poslední manželství bylo údajně navzdory značnému věkovému rozdílu šťastné.

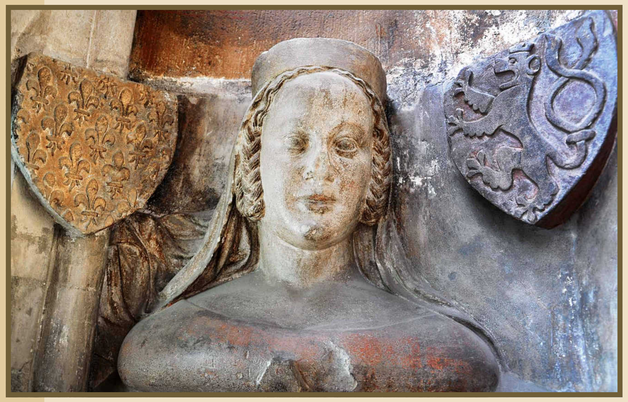

Busta Blanky z Valois na triforiu Chrámu sv. Víta na Pražském hradě.
Foto: Wikimedia Commons

Busta Anny Falcké na triforiu Chrámu sv. Víta na Pražském hradě.
Foto: Wikimedia Commons

Anna Svídnická podle busty na triforiu Chrámu sv. Víta na Pražském hradě

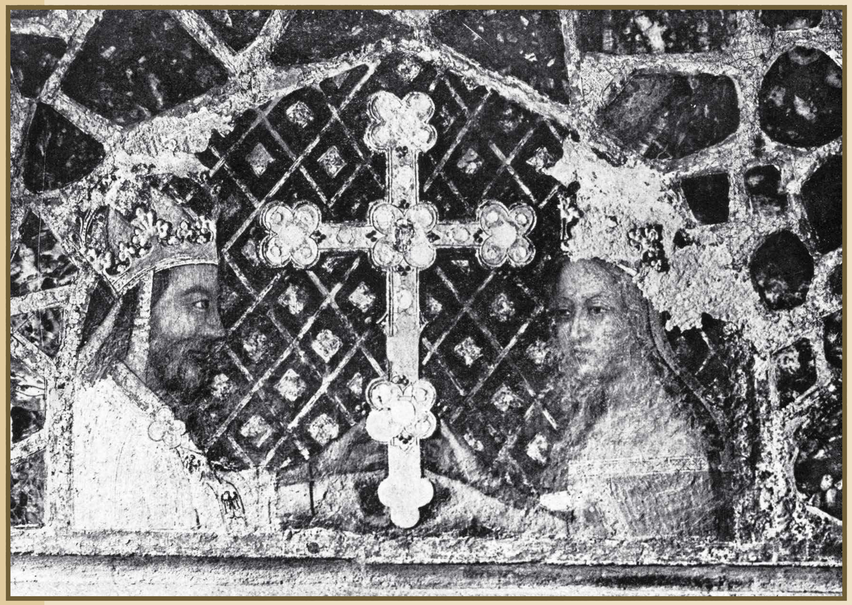

Karel IV. a Anna Svídnická na nástěnné malbě v kapli sv. Kateřiny na Karlštejně

Mozaika posledního soudu ze Zlaté brány – jižní strana Chrámu sv. Víta. Uprostřed nad lomem oblouku pod klečícími patrony zobrazen Karel IV. a Eliška Pomořanská.
Foto: Myrabella / Wikimedia Commons

Smrt

Rok 1378 se stal posledním rokem Karlova života. Shodou okolností to bylo sto let od smrti jiného velkého českého panovníka, Přemysla Otakara II. Zde podobnost ovšem končí, neboť oba králové zemřeli v jiný den a za odlišných okolností. Podzim roku 1378 zastihl Karla IV. jako starého muže věku 62 let. Na zdraví mocného Lucemburka se podepsalo nejen dobrodružné mládí, ale i věk.

Císaře netrápila ani tak stará zranění z bojů či turnajů, jako dna (pakostnice), která ho k stáru velmi sužovala a znepříjemňovala mu, ba někdy dokonce znemožňovala jízdu na koni.

Tato choroba mohla zapříčinit Karlův osudový pád – nevíme, zda ze schodů, či z koně. Při pádu si Karel zlomil krček stehenní kosti. Císař byl upoután na lůžko a následné komplikace v podobě zápalu plic zpečetily jeho osud. Karel IV. zemřel na Pražském hradě 29. listopadu 1378 tři hodiny po západu slunce.

Císařovo tělo bylo podle jeho vlastního přání oděno do oděvu minoritského mnicha, což mělo představovat další návaznost na Přemyslovce – Václava II. totiž pohřbili v oděvu cisterciáckého řádu. Vedle Karlova těla se vystavovaly české i říšské korunovační klenoty a relikviáře s ostatky svatých. Korouhve se znaky zemí Koruny české a Svaté říše římské se během smutečního průvodu nosily před rakví zesnulého Lucemburka. Karlovo nabalzamované tělo bylo po jedenáct dní vystaveno v paláci na Pražském hradě a poté ještě vždy den a noc na třech místech v Praze – v Emauzském klášteře na Novém Městě, v kostele sv. Jakuba na Starém Městě a v kostele Panny Marie u rytířů řádu sv. Jana Jeruzalémského (dnes maltézští rytíři) na Malé Straně. Lidé mu tak mohli vzdát čest až do 16. prosince, kdy byl císař pohřben v Chrámu sv. Víta na Pražském hradě.

Obrázek z 15. století ukazuje praxi ideální smrti, platnou po celý středověk – umírající na loži nechává sepsat poslední vůli a přijímá poslední pomazání

Ve středověku klasický motiv smrti, před níž jsou si všichni rovni. Smrt si odvádí hráče

Oblíbený motiv tance smrti, zde na dřevořezu kolem roku 1480. Smrt si odvádí lékaře

Karel IV. (Martin Růžek) hovoří na smrtelném loži se synem Václavem (Oldřich Kaiser) ve filmu Smrt císaře a krále Karla IV. (1978)

Současné uložení ostatků Karla IV. v Chrámu sv. Víta.
Foto: Jaroslav Dvořák

Nelehké dědictví

Když Karel IV. v listopadu 1378 zemřel, zanechal po sobě velké státnické dílo. Konec jeho vlády však provázely četné krizové jevy, které prostupovaly napříč společností. V městském prostředí vyústily rozpory mezi tradičním vládnoucím patriciátem a řemeslníky v neshody a místy i v otevřený boj. V Říši eskalovalo nepřátelství mezi městy a knížaty, obecně rostla nespokojenost se zlořády v církvi a neřádným životem některých církevních představitelů.

Vrcholem krize bylo velké papežské schizma, jež vypuklo v posledním roce Karlova života. Po smrti Řehoře XI., který vrátil úřad papeže do Říma, byl v dubnu 1378 zvolen po dlouhé době papež italského původu, Urban VI. Střídmý a učený muž byl ideální osobou pro navrácení lesku církvi, avšak pro kardinály, které kritizoval za přepychový život, se stal nepřijatelným. Francouzští kardinálové s podporou francouzského krále zvolili vzdoropapeže Klementa VII. Tato událost zostřila i vztahy mezi evropskými panovníky, z nichž někteří podporovali římského a jiní avignonského papeže.

Karlův syn, český král Václav IV., který byl ještě za otcova života roku 1376 zvolen římským králem, nemohl těmto krizovým jevům zabránit. Je však třeba říci, že značnou část jednání přenechával svým úředníkům, politice se osobně nevěnoval dost intenzivně a v Říši pobýval zřídka. To mu v konečném důsledku vyneslo nepřátelství říšské i částečně české šlechty, sesazení z římského trůnu v roce 1400 a dokonce dvojí uvěznění – od české šlechty i od bratra Zikmunda. Krizové jevy ve společnosti i církvi se v Čechách nakonec o několik let později přetavily v husitskou revoluci.

Povstání Wata Tylera v Anglii roku 1381 patřilo mezi projevy krize končícího 14. století. Miniatura z 15. století ukazuje setkání vůdců povstání, Wata Tylera a kazatele Johna Balla

Socha Václava IV. ze staroměstské Mostecké věže, zhotovená koncem 14. století v parléřovské huti

Druhorozený syn Karla IV. a uherský král Zikmund Lucemburský

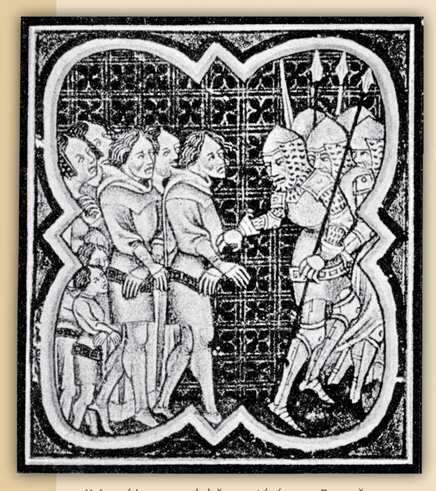

Krizové jevy v podobě povstání se po Evropě objevovaly již v průběhu 14. století. Miniatura znázorňuje zajaté rebely z povstání Jacquerie roku 1358

Jan Hus káže lidu na Kozím hrádku

Odchod německých studentů z Prahy roku 1409. Wikimedia Commons

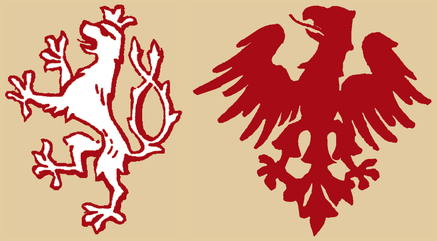

Druhý život Karla IV.

Osobnost, jakou byl Karel IV., je předurčena k tomu, aby její existence v dějinách neskončila pouze datem úmrtí. Karel IV. byl a stále je předmětem bádání mnoha odborníků v oblasti historických věd, avšak stal se také vděčným námětem různých literárních, divadelních a filmových děl.

Obecně asi nejznámější je divadelní hra Jaroslava Vrchlického Noc na Karlštejně, napsaná roku 1884. V roce 1956 došlo na její rozhlasovou adaptaci. Zfilmování se dočkala celkem třikrát, jako němý film v roce 1919, roku 1965 vznikl televizní muzikál a v roce 1973 byl podle ní natočen stejnojmenný filmový muzikál. Humorný náhled na osobu Karla IV. zůstal poplatný i filmové komedii o Lucemburkově mládí Slasti Otce vlasti (1969) a televiznímu filmu Královské řádění (1974), jenž je naopak věnován Karlovu pozdějšímu věku. Poněkud vážněji je laděn film s tematikou konce panovníkova života Smrt císaře a krále Karla IV. (1978).

V oblasti literární tvorby vstoupil český král na scénu prostřednictvím básně Romance o Karlu IV. z pera Jana Nerudy v rámci básnického cyklu Balady a romance (1875–1873). Náleží sem dále dílo Františka Kubky Karlštejnské vigilie (1944), které posloužilo jako předloha pro film Slasti Otce vlasti. Z moderních autorů historické prózy se k osobnosti Karla IV. obrací například Ludmila Vaňková hexalogií Orel a lev (1988–1998). Obraz Karla IV. tak přetrvává v české historické paměti nejen díky učebnicím dějepisu a zůstává stále poměrně živý. Svědčí o tom i skutečnost, že v anketě Největší Čech, pořádané Českou televizí v roce 2005, se Karel IV. stal absolutním vítězem.

Biografie Karla IV. od Jiřího Spěváčka (1978)

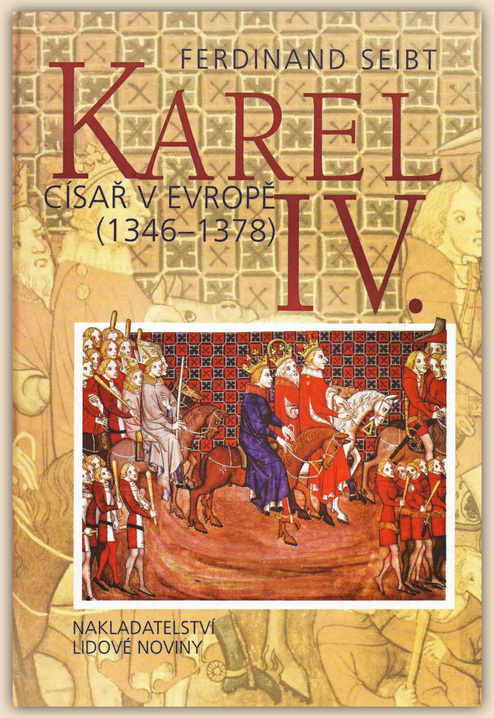

Studie o Karlu IV. od Ferdinanda Seibta (1999)

Karel IV. (Jaromír Hanzlík) a Blanka z Valois (Daniela Kolářová) ve filmu Slasti Otce vlasti (1969)

Karel IV. (Jiří Vala) a Eliška Pomořanská (Jana Paulová) v televizní komedii Královské řádění (1978)

Karel IV. (Vlastimil Brodský), Eliška Pomořanská přestrojená za páže (Jana Brejchová) a arcibiskup Arnošt z Pardubic (Karel Höger) ve filmovém muzikálu Noc na Karlštejně (1973)

Karel IV. (Vlastimil Brodský) s arcibiskupem Arnoštem z Pardubic (Karel Höger) u hodovní tabule ve filmovém muzikálu Noc na Karlštejně (1973)

Odkaz

Časový úsek více než šesti staletí dělící nás od smrti Karla IV. nijak nesmazal stopy, jimiž se tento císař a král zapsal do českých i evropských dějin. Stará idea univerzalismu Svaté říše římské spojené institucí papežství byla díky Karlovi značně oživena, třebaže v příštích staletích měla projít razantními proměnami. Zanikla až v roce 1806, když Napoleon prosadil na místo Svaté říše římské Rýnský spolek a habsburský panovník František II. se zřekl titulu římského císaře.

Díky Karlovi vznikla samostatná církevní provincie – pražské arcibiskupství. Dodnes kontinuálně působící Karlova univerzita v Praze stojí na tradici prvního vysokého učení v českých zemích a svého času také jediného na sever od Alp. Taktéž na počátku 21. století můžeme obdivovat mnoho dochovaných uměleckých děl a staveb z doby Karlova panování.

A konečně je zde Karlova koncepce Koruny české, soustátí, které s určitými obměnami přetrvalo takřka pět století. Na jeho tradici vznikl s koncem první světové války samostatný státní útvar v podobě Československé republiky – státu, jenž se stal vzdáleným dědictvím Koruny české. Jeho obyvatelé se v historické paměti stále hlásili k odkazu panovníka, kterého již v pohřebním projevu tituloval, po vzoru oslovení římských císařů, učený Vojtěch Raňkův z Ježova tradičními slovy Pater patriae – Otec vlasti.

Karel IV. s charakteristickými prvky hmotného odkazu v pozadí – Chrámem sv. Víta, hradem Karlštejnem a svatováclavskou korunou

Hlavní loď Chrámu sv. Víta na Pražském hradě

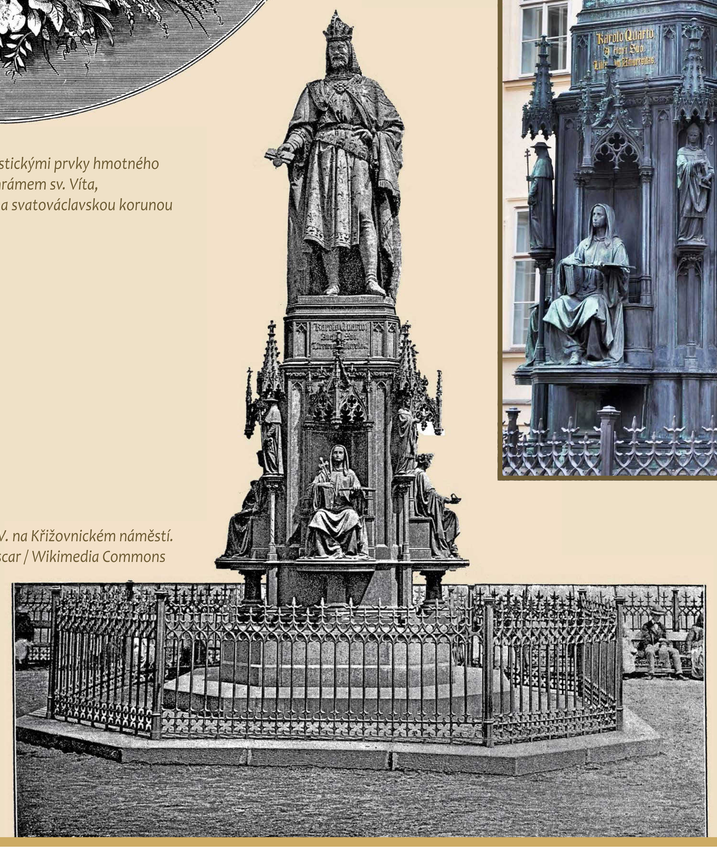

Pomník Karla IV. na Křižovnickém náměstí. Foto: Jorge Láscar / Wikimedia Commons

Univerzita Karlova – vstup do Karolina. Foto: Rémy Diligent / Wikimedia Commons

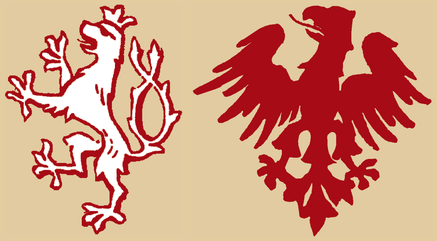

MZA v Brně – Státní okresní archiv Jihlava

Autor výstavy: Mgr. Jan Biederman, Ph.D.
Grafické zpracování: Libora Schulzová
Podklady ze sbírkových fondů a speciálního knihovního fondu VHÚ Praha, SOkA Jihlava, ze zdrojů Wikimedia Commons a osobního archivu Jaroslava Dvořáka
© Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2016